

Інформаційна довідка з питань законодавчого врегулювання виплати недоотриманої пенсії*

Анотація. В Інформаційній довідці надано аналіз норм законодавства України з питань пенсійного забезпечення щодо виплати недоотриманої пенсії, а також норм цивільного законодавства щодо включення такої пенсії до складу спадщини. Акцентовано увагу на окремих положеннях порядку її виплати. Розглянуто пропозиції удосконалення законодавчого врегулювання виплати недоотриманої пенсії.

Ключові слова: недоотримана пенсія, пенсійне законодавство, право на пенсію, склад спадщини, порядок виплати, Пенсійний фонд України.

Вступ.

Конституція України визнає право особи на соціальний захист у разі втрати працездатності, втрати годувальника, а також у старості¹ та встановлює гарантії забезпечення таких прав. Реалізація пенсійних прав актуалізувала питання про сутність права на пенсію, зокрема щодо визнання пенсії виключно об'єктом пенсійних правовідносин чи об'єктом права власності (тобто в широкому розумінні).

Зміст положень законодавства України не дає чіткої відповіді на питання про поширення права власності на пенсійні виплати, що спричиняє різну судову практику, предметом якої є захист пенсійних прав. Водночас урахуванню підлягає тлумачення права на пенсію у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки Україна інтегрована в європейський правовий простір і ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод².

Основна частина.

На відміну від традиційного розуміння інституту права власності, характерного для України та інших держав континентальної системи права, ЄСПЛ тлумачить поняття «майно» (possessions) набагато ширше. Під «майном» розуміється не тільки «наявне майно» (existing possessions), а й інтереси економічного характеру (активи (assets)): акції, патенти, ліцензії, професійна клієнтура («добре ім'я»), матеріальна компенсація, присуджена судовим рішенням, а також право на пенсію³.

У контексті такого розуміння права власності на пенсійні виплати в пенсійному законодавстві України містяться норми, якими врегульований порядок виплати недоотриманої пенсії – суми пенсії, що належала пенсіонерів і

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Шабанов Р.І. Щодо права власності на пенсійні виплати. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 165-170.

залишилася недоодержаною у зв'язку з його смертю. Так, відповідно до статті 91 Закону України «Про пенсійне забезпечення» суми пенсії, що належали пенсіонерові і залишилися недоодержаними у зв'язку з його смертю, передаються членам його сім'ї, а в разі їх відсутності – входять до складу спадщини⁴. Право на виплату такої пенсії більш конкретизовано положеннями статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁵ (далі – Закон), а постановою Правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁶ та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках»⁷ – врегульовано порядок звернення за виплатою сум недоотриманої пенсії⁸.

Право на одержання суми недоотриманої пенсії передбачено також статтею 1227 Цивільного кодексу України. Сума пенсії, яка належала спадкодавцеві, але не була ним одержана за життя, передається членам його сім'ї, а в разі їх відсутності входить до складу спадщини⁹. Відповідно до статті 1218 Цивільного кодексу України до складу спадщини входять всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

На практиці часто виникають проблеми щодо встановлення розмірів сум таких виплат. За недоотриманою пенсією померлої особи члени сім'ї, які проживали разом із такою особою на день її смерті, та /або непрацевдатні члени сім'ї, які знаходилися на її утриманні, звертаються до територіального органу Пенсійного фонду України, який на підставі матеріалів пенсійної справи розраховує суму такої пенсії.

Із метою удосконалення порядку виплати суми недоотриманої пенсії розроблено законопроект «Про внесення змін до статті 52 «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо врегулювання деяких питань виплати недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера» (реєстр. № 11529 від 28.08.2024). Проектом пропонується передбачити, що у склад суми

⁴ Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>

⁵ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

⁶ Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: постанова Правління Пенсійного фонду України № 22-1 від 25.11.2005 (у редакції постанови правління Пенсійного фонду України № 13-1 від 07.07.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text>

⁷ Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках: постанова Кабінету Міністрів України № 1596 від 30.08.1999 р. (в редакції Постанови КМ № 662 від 22.09.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text>

⁸ Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках: постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 р. № 1596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text>

⁹ Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

пенсії, що належала пенсіонерові і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, включається також сума пенсії, яка не була отримана пенсіонером за життя, на підставі рішення суду, яке набрало законної сили, і відповідно до якого територіальний орган Пенсійного фонду України зобов'язаний провести перерахунок та виплату пенсії.

Розглянувши законопроект, вважаємо слушним зазначити, що практика ЄСПЛ і Конституційного Суду України свідчить про застосування судами (під час розгляду справ по суті) широкого розуміння понять «майно» і «право володіння» у контексті поширення права власності на пенсійні виплати, на які особа має право згідно із законодавством або на підставі рішення суду, яке набрало законної сили.

Обраний законопроектом спосіб формулювання пропозиції, – а саме, доповнення статті новою частиною четвертою, – є дискусійним із погляду лаконічності змісту норми, передбаченої статтею 52 Закону.

Зауважимо, що положення частин другої, третьої статті 52 Закону визначають подію, умови, час, коло осіб, їх правове становище, а також предмет правовідносин, що виникають у зв'язку з виплатою недоотриманої пенсії. Отже, сума недоотриманої пенсії померлого виплачується як пенсія членам сім'ї померлого за умови їх звернення за виплатою упродовж шести місяців із дня відкриття спадщини (тобто правова природа пенсійної виплати не змінюється). Якщо упродовж шести місяців із дня відкриття спадщини ніхто не звернувся за виплатою, сума недоотриманої пенсії набирає іншої правової якості – переходить у спадщину, яку члени сім'ї та / або інші особи можуть отримати вже як спадкоємці.

Інформація щодо суми недоотриманої пенсії як у першому, так і в другому випадках надається територіальним органом Пенсійного фонду України. У першому випадку інформація надається безпосередньо спадкоємцям шляхом видачі разового доручення, у другому випадку інформація надається через відповідний запит нотаріуса до Пенсійного фонду України для включення інформації до свідоцтва про право на спадщину.

Враховуючи зазначене та задля реалізації мети законопроекту щодо конкретизації суми, яка входить до складу недоотриманої пенсії, більш слушним, на нашу думку, видається формулювання такої пропозиції, яка б передбачала зміни до частини першої статті 52 Закону, а саме: після слів «Сума пенсії, що належала пенсіонерові» доповнити словами і розділовими знаками «, у тому числі за рішенням суду, яке набрало законної сили».

Висновки.

На нашу думку, прийняття законопроекту не покращить ситуації з рівнем погашення заборгованості по пенсійним виплатам, яка виникла за результатами прийняття судових рішень. Щороку в державному бюджеті виділяються сотні мільйонів гривень, хоча сума заборгованості обраховується в мільярдах¹⁰.

¹⁰ Ярослав Вінокуров. За крок від колапсу. Держава програє пенсіонерам суди на мільярди, але заплатять всі. URL: <https://petition.kmu.gov.ua/petitions/4334>

Наявність такої заборгованості може стати перешкодою для вступу України до Європейського Союзу.

Розв'язання проблем, які набули не тільки комплексного, а й загрозливого характеру для функціонування всієї пенсійної системи, потребує: удосконалення пенсійного законодавства з метою врахування в його положеннях аспектів права власності на пенсійні виплати, зокрема із солідарного рівня пенсійного забезпечення; запровадження професійного накопичувального пенсійного страхування; остаточної відмови від спеціального пенсійного забезпечення, а також щомісячного грошового утримання.

***Дослідницька служба
Верховної Ради України***

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*